

MANTOJUMA MASAS JURIDISKĀ DABA JEB “KAS LĀCĪTIM VĒDERĀ?”

LEGAL NATURE OF THE ESTATE OR – “MORE THAN MEETS THE EYE?”

Kristīne Zīle, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras lektore, zvērināta advokāte

Summary

Any potential heir is interested to learn what he/she shall inherit. Therefore, it is of paramount importance to understand what are the contents of the estate, or, in other words, what is the meaning of “rights and commitments transferable to others” referred to in Article 382 of the Civil Law. Do any legal proceedings allow for replacement of the claimant or defendant with his/her heirs? Does any legal relationship allow for further transfer of rights? Further, after the opening of inheritance, the estate as a legal entity is entitled to substitute the deceased person. Although legal concept of the estate as a legal entity and its respective rights and obligations do not create issues from the perspective of civil law and civil procedure law, the situation is different from the perspective of administrative law, where this concept is disputable and there are controversial court rulings on this subject.

Atslēgvārdi: mantojums, personiskas tiesības, tālāknododamas tiesības un saistības, juridiska persona.

Keywords: inheritance, personal rights, transferable rights and commitments, legal entity.

Laikam jau ikvienu potenciālo mantinieku visvairāk interesē jautājums, kas ietilpst mantojumā jeb ko un cik es saņēmu, un tikai pēc tam – kas jādara, lai mantojumu saņemtu.

Mantojuma legālā definīcija ir sniegta Latvijas Civillikuma (turpmāk – CL) 382. pantā, nosakot, ka *mantojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās tiesības un saistības, kas mirušam vai par mirušu izsludinātam piederējušas viņa patiesās vai tiesiski pieņemamās nāves laikā*¹. Pat manta, kas mantojuma atklāšanās brīdī mantojuma pieņemšanas termiņa laikā vēl neietilpa mantojuma masā, pieder mantojumu pieņēmušajiem mantiniekiem,² jo viņi, būdami universālsukcesori, it kā turpina mirušo personu.

¹ Civillikums: LV likums. Pieejams: Civillikums (likumi.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

² Latvijas Republikas Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās”. Grām: Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u Tiesiskās informācijas centrs, 1995, 73. lpp.

Latvijas mantojuma tiesību regulējumā ir nostiprināts mantojuma universālās sukcesijas (*successio in universum ius defuncti*)³ princips. Tas ir romiešu tiesību princips, kas nozīmē mantinieka iestāšanos mantojuma atstājēja tiesību pienākumu kopumā vienā veselā,⁴ t. i., mantinieki iegūst gan mantojuma aktīvus, gan pasīvus⁵. Bez tam, saskaņā ar universālsucesijas principu, *[a]r mantojuma pieņemšanas gribas izteikumu uz mantinieku pārgāja arī tādas lietas (tiesības vai parādi), par kuru esamību viņš pat nebija zinājis un nevarēja zināt*⁶. Tādējādi secināms, ka mantojums var sastāvēt no mantas, ko mantinieki ir zinājuši kā mantojumā ietilpstošu, kā arī no daļas, kas nebija zināma kā mantojumam piederoša, bet tomēr pieņemta.

Mantojuma masas sastāvs

Saskaņā ar CL 382. pantu mantojums nav tikai mantojuma atstājējam piedējusī kustamā un nekustamā manta. Mantojuma masas jēdziens jāizprot plašāk, nekā tas varētu šķist sākumā, jo mantojuma masā ietilpst arī mantojuma atstājēja dzīves laikā iegūtās tiesības un pienākumi, ja tās ir tālāk nododamas tiesības un pienākumi – *tādas tiesības un saistības, kuras var atdot citiem, proti, civiltiesiskajā aprītē apgrozāmie prasījumi, kurus var atsavināt vai citādi atdot darījumu ceļā trešajām personām*⁷. Jeb, citiem vārdiem, ar mantojuma pieņemšanu un iegūšanu visas mantojuma atstājēja tiesības un saistības, ciktāl tās neizbeidzas ar viņa personu, pāriet uz mantinieku⁸, bet tiesības, kas bijušas piešķirtas vienīgi mantojuma atstājēja personai, uz mantiniekiem nepāriet⁹. Tāpat ar mantojuma iegūšanu uz mantinieku pāriet līdz ar mantojuma atstājēja tiesībām (702. un turpm. p.) arī visas viņa saistības, izņemot tīri personiskās¹⁰. Jāatzīst, ka praksē tieši saistību mantošana mantiniekiem sagādā lielākās nepatikšanas un vilšanās par gaidītā mantojuma “labumu”.

CL nesniedz mantojamo vai tālāk nododamo tiesību un saistību uzskaitījumu, tāds nav atrodams arī citos normatīvajos aktos, tomēr atsevišķos gadījumos normās ir iekļauta norāde par to, vai konkrētās tiesības un saistības ir personiskas vai pāriet mantojumā. Savukārt citos gadījumos jautājums par to, vai konkrētā tiesība vai saistība ir mantojama, prasa dziļāku analīzi, bet reizēm jautājums ir aktuāls, lai noskaidrotu, vai konkrētā tiesiskā attiecība pieļauj procesuālo tiesību pārņemšanu. Ir atzīts, ka, *[i]zlemjot jautājumu par to, vai apstrīdētā tiesiskā attiecība pieļauj tiesību pārņemšanu, ir apsverams, vai iespējamais aizskārums attiecas uz kādu tiesību vai tiesisko interesi, kas saglabājas arī tā tiesību pārņēmējam*¹¹.

³ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 173. lpp.

⁴ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 15. lpp.

⁵ Kalniņš V. 1977, 173. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 13.12.2018. lēmums lietā Nr. C31329113, SKC-142/2018, 6.1.1. rindkopa. Pieejams: Hronoloģiskā secībā (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

⁸ CL 701. pants.

⁹ CL 704. pants.

¹⁰ CL 705. panta pirmā daļa.

¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 12.02.2016. lēmums lietā Nr. A420257714, SKA-639/2016. Pieejams: Dalībnieki (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

Nenoliedzami, ir skaidrs, ka *tiesībām, kas bijušas piešķirtas vienīgi mantojuma atstājēja personai, piemīt stingri personisks raksturs, un tās izbeidzas ar mantojuma atstājēja nāvi*¹², piemēram, tiesībām uz amatu, autovadītāja tiesībām, laulātā tiesiskajam stāvoklim, aizbildnībai, aizgādņībai, aizgādībai u. c. nav iespējama tiesību pārņemšana un mantošana.

Mantojuma atstājējam par labu nodibinātais personālservitūts nepāriet uz izlietotāja mantiniekiem, bet ar viņa nāvi izbeidzas (CL 1257. pants). Tomēr atsevišķi izdalāmi ir tie gadījumi, kad šāds servitūts jau no paša sākuma ar līgumu vai testamentu ir ticis piešķirts arī izlietotāja mantiniekiem, jo tad *nodibinājums uzskatāms par divkāršu vai atjaunotu, tā ka servitūts pāriet uz mantinieku jau uz viņa paša tiesības, bet ne uz mantojuma tiesības pamata*¹³. Taču arī šādā gadījumā nav pamata uzskatīt, ka tiesības uz nodibināto personālservitūtu pāries arī tālākiem mantiniekiem – CL 1258. panta otrā daļa paredz, ka *[..] servitūts arvien izbeidzas, ja nomirst servitūta izlietotāja tuvākais likumiskais vai testamentārais mantinieks, un uz citiem viņa mantiniekiem nepāriet. Personālservitūtu mērķis ir nodrošināt personai labumu no lietas ienākumu vai citādu augļu veidā*¹⁴, tāpēc personālservitūts izbeidzas ar šīs konkrētās personas nāvi.

*Tīri personiskām tiesībām ir īpaša sasaiste ar personu vai kādām personas īpašām personiskajām, tikai tai individuāli piemītošām spējām, īpašībām vai attiecībām. Šādu tieši un īpaši saistītu personisko tiesību tālāk nodošanu vai mantošanu nepieļauj likums*¹⁵. Tādējādi ar personisku tiesību vai saistību jāsaprot tāda, kas tieši sasaistīta ar pašu mantojuma atstājēja personu vai viņa personisku atbildību¹⁶. Balstoties uz minēto apsvērumu, tiesu praksē ir atzīts, ka gan zvērināta advokāta tiesībām, gan saistībām, kas izriet no profesionālās darbības ietvaros noslēgtās vienošanās ar klientu par juridiskās palīdzības sniegšanu, piemīt tīri personisks raksturs, un tamdēļ tās nevar pāriet uz mantiniekiem¹⁷.

Aplūkojot jautājumu par mantojamām un nemantojamām tiesībām, nedrīkst aizmirst arī par īpašuma tiesību atjaunošanas aspektu bijušo zemes īpašnieku mantinieku mantiniekiem. Ir atzīts, ka *[b]ijušā īpašnieka mantinieka tiesības pieprasīt īpašuma tiesību atjaunošanu uz zemi likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta sestās daļas kārtībā ar ierobežojumiem, kas paredzēti šajā pantā, noteiktas termiņā līdz 2008. gada 1. septembrim. Šādas tiesības pieprasīt pilsētas zemi piešķirtas bijušajiem īpašniekiem vai viņa mantiniekiem. Ja bijušā īpašnieka mantinieks, kuram bija tiesības šādu pieteikumu iesniegt, miris, nespējis šādu pieteikumu iesniegt, mantinieks, kas iestājas viņa vietā, nav tiesīgs*

¹² Gencs Z. Civillikums komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: TNA, 2012, 159. lpp.

¹³ CL 1258. panta pirmā daļa.

¹⁴ Balodis K. Komentārs CL 1131. pantam. Grām.: Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Lietas. Valdijums. Tiesības uz svešu lietu (841.–926. p., 1130.–1400. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1998, 65. lpp.

¹⁵ Gencs Z. 2012, 159. lpp.

¹⁶ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 13.12.2018. gada 13. decembra lēmums lietā Nr. C31329113, SKC-142/2018, 6.1.1. rindkopa. Pieejams: Hronoloģiskā secībā (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

¹⁷ Turpat, 6.1.2. rindkopa. Lietā Nr. C31329113, SKC-142/2018 prasība tika celta pret zvērinātu advokātu par vienošanās un rēķinu atzišanu par spēkā neesošiem. Zvērināts advokāts bija iesniedzis kasācijas sūdzību par apelācijas instances tiesas spriedumu, taču nomira līdz lietas izskatīšanai kasācijas kārtībā. Tādējādi Senāts nāca pie slēdziena, ka primāri ir noskaidrojams jautājums par to, vai strīdīgā tiesiskā attiecība pieļauj atbildētāja procesuālo tiesību pārņemšanu un vai atbildētāja nāves dēļ nav izbeidzama tiesvedība lietā.

prasīt īpašuma tiesību atjaunošanu, ja viņš pats nav bijušā īpašnieka likumiskais mantinieks¹⁸. Secīgi – bijušā zemes īpašnieka mantinieka mantinieki, ja viņi paši nav bijušo zemes īpašnieku mantinieki, nav speciālā likuma subjekti un nevar pieprasīt zemes īpašuma tiesību atjaunošanu, jo šādas tiesības neietilpa bijušā zemes īpašnieka mantinieka atstātā mantojuma masā¹⁹. Tomēr situācija ir atšķirīga, ja prasību par īpašuma tiesību atjaunošanu ir cēlis kāds tālākas pakāpes likumiskais mantinieks²⁰, tādā gadījumā ir jāņem vērā, ka šim mantiniekam ir pašam sava patstāvīga tiesība prasības celšanai un nav atkarīga no tā, vai tuvākās pakāpes mantinieks ir vai nav šo tiesību izmantojis²¹.

Analizējot CL 704. pantu, juridiskajā literatūrā ir atzīts, ka starp tiesībām, kurām piemīt stingri personisks raksturs un kuras izbeidzas ar mantojuma atstājēja nāvi, ir minamas arī [...] *tiesības uz atlīdzību par mantojuma atstājēja veselībai nodarīto kaitējumu, izņemot kaitējuma atlīdzības summas, kuras mantojuma atstājējs nav saņēmis līdz savai nāves dienai*²². Ši atziņa nostiprināta arī tiesu praksē, izskatot jautājumu par procesuālo tiesību pārņemšanu sakarā ar prasītājas nāvi²³. Senāta ieskatā, tā kā tiesības uz atlīdzinājumu mantiskas kompensācijas veidā, kas paredzēta CL 1635. pantā (par morālo kaitējumu) un CL 2349. pantā (par miesas bojājumu, kura sekas bijušas sakropļojums), izrietēja no miesas bojājuma nodarīšanas prasītājai fakta, tās atzīstamas par cieši saistītām ar prasītājas personu. Miesas bojājuma, kas kvalificējams kā sakropļojums, nodarīšanas gadījumā tiesības prasīt īpašu atlīdzību likums dod cietušajai personai, tām ir tiri personisks raksturs, tās nevar pastāvēt un līdz ar to arī nevar tikt realizētas atdalīti no cietušās personas, tādējādi tās saskaņā ar CL 704. un 705. pantu neietilpst atstātajā mantojuma masā. Ir arī atzīts, ka [t]iesību aizskāruma miesas bojājuma veidā nodarīšanas gadījumā tiesības prasīt atlīdzību par veselībai nodarīto fizisko kaitējumu un kompensāciju par morālo kaitējumu minētās (CL 1635. un 2349. pants – aut. piezīme) *tiesību normas piešķir cietušajai personai, un šāda kompensācija tiek noteikta katrā konkrētā gadījumā, izvērtējot šīs personas fizisko stāvokli, personiskas īpatnības, iespējas turpināt profesionālo darbību, ietekmi uz ģimeni un sociālo dzīvi, u. tml. Tādējādi šīm tiesībām ir personisks raksturs, jo tās nevar tikt realizētas atdalīti no cietušās personas un kalpo tieši šīs*

¹⁸ Tiesu prakses apkopojums “Tiesu prakses vispārīgums strīdos par mantojuma tiesībām” AT, 2007. Secinājumu 8. punkts. Pieejams: Civiltiesības (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

¹⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 10.10.2007. spriedums lietā Nr. SKC-678. Pieejams: Hronoloģiskā secībā (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.]. Konkrētajā gadījumā prasību par īpašuma tiesību atjaunošanu uz nekustamo īpašumu un juridiskā fakta konstatēšanu bija cēlusi bijušā zemes īpašnieka mantinieka sieva. Secinot, ka bijušā īpašnieka mantinieks nav izmantojis sev piekritošās tiesības, nevar atzīt, ka tās ietilpst viņa mantojuma masā, un, tā kā bijušā zemes īpašnieka mantinieka sieva pati nav bijušo zemes īpašnieku mantiniece, viņa nevar prasīt īpašuma tiesību atjaunošanu uz viņas vīra radiniekiem nelikumīgi atsavināto mantu.

²⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 26.01.2011. spriedums lietā Nr. SKC-38/2011 [nav publicēts]. Šajā lietā prasītāja bija cēlusi prasību par īpašuma tiesību atjaunošanu uz savas mātes brālim piederējušo zemi. Atbildētājs pret prasību iebilda, atsaucoties uz Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 10.10.2007. spriedumu lietā Nr. SKC-678 un norādot, ka tiesības celt šādu prasību bija prasītājas mātei, kura šīs tiesības līdz savam nāves brīdim – 2002. gada 2. septembrim – nebija izmantojusi. Tādējādi, atbildētāja ieskatā, tiesības celt prasību bija izbeigušās līdz ar prasītājas mātes nāvi.

²¹ Sk. turpat, 9.3. rindkopu.

²² Gencs Z. 2012, 159. lpp.

²³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 02.12.2009. lēmums lietā Nr. SKC-927/2009 [nav publicēts]. Šis nolēmums analizēts arī: Gencs Z. 2012, 160.–161. lpp.

personas ar likumu aizsargāto tiesību un interešu aizskāruma novēršanai un kompensācijai. Šāda kompensācija nav universāla, bet nosakāma individuāli katram konkrētam cietušajam. Līdz ar to [...] tiesības prasīt šāda rakstura kompensāciju uz mantiniekiem nepāriet, jo paredzētas tikai pašai cietušai²⁴. No morālā kaitējuma atlīdzinājuma ir nošķirama ārstēšanās izdevumu un zaudējumu piedziņa, jo prasījuma tiesībai par zaudējumu atlīdzību nav personiska prasījuma rakstura. Prasītājas ārstēšanās un pārkvalificēšanās izdevumi un atrautā peļņa (dzīves laikā nesaņemtā darba alga) ir vērtējams kā viņas mantas samazinājums jeb zaudējumi²⁵. Šāds prasījums ietilpst atstātā mantojuma masā, un šajā prasības daļā ir pieļaujama puses procesuālo tiesību pārņemšana.

2018. gada 18. septembrī Latvijas Republikas Satversmes tiesā tika izskatīta lieta Nr. 2017-33-03, kas ierosināta pēc Administratīvās rajona tiesas pieteikuma "Par Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumu Nr. 1268 "Ārstniecības riska fonda darbības noteikumu" 3.¹ un 15. punkta (turpmāk – Apstrīdētās normas) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam"²⁶. Konkrētajā lietā tiesai bija arī jāvērtē jautājums par to, vai pacienta nāves gadījumā tiesības saņemt atlīdzību no Ārstniecības riska fonda par viņam radīto nemantisko kaitējumu kļūst par pacienta mantojuma daļu un vai tā ir mantojama. Satversmes tiesa, neapstrīdot tiesu praksē un juridiskajā literatūrā esošo atziņu pareizību, secināja, ka *Pacientu tiesību likuma 16. panta pirmajā daļā ir noteikts izņēmums no tās vispārīgās tiesiskās kārtības, atbilstoši kurai prasījuma tiesības ar tīri personisku raksturu nav mantojamas. Saskaņā ar šo normu pacienta nāves gadījumā tiesības saņemt atlīdzību no Ārstniecības riska fonda par viņam radīto nemantisko kaitējumu kļūst par pacienta mantojuma daļu*²⁷.

Tomēr tiesību ideja nav veicināt tādu stāvokli, kurā cietušā prasītāja nāve kļūtu izdevīga aizskārējam (atbildētājam). Tas ir netaisnīgi²⁸. Iepriekš aplūkotās tiesu prakses un juridiskās literatūras atziņas par tiesībām uz atlīdzinājumu par morālo kaitējumu kā personiska rakstura tiesībām ir saprotamas un argumentētas. Tomēr, atzīstot šādu risinājumu par likumam atbilstošu, neatbildēts paliek jautājums, vai tas ir arī taisnīgs risinājums. Proti, vai šāds risinājums neveicina netaisnību, jo tiek pieļauta iespēja atbildētājam izvairīties no civiltiesiskās atbildības par personas veselībai nodarīto kaitējumu, tādēļ, ka tiesvedības procesa laikā cietušais mirst, veidojot no tiesību viedokļa absurdu situāciju, kad atbildētājam ir interese veicināt prasītāja nāvi²⁹. Turklāt, vai nav nošķirama situācija, kad persona, kurai būtu tiesība uz morālā kaitējuma atlīdzinājumu, prasību par to nav cēlusi līdz savam nāves brīdim, no situācijas, kad prasība ir celta, bet prasītājs nomirst tiesvedības procesa gaitā.

Vispirms salīdzinājumam ir minami normatīvo aktu noteikumi par paternitātes pieņēmuma apstrīdēšanu. Proti, CL 149. panta sestā daļa paredz, ka [t]iesība

²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 09.02.2011. lēmums lietā Nr. SKC-683/2011 [nav publicēts].

²⁵ Turpat.

²⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 18.10.2018. spriedums lietā Nr. 2017-33-03. Pieejams: 2017-33-03_Spriedums.pdf (tiesa.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

²⁷ Sk. turpat, 20. lpp., 3. rindkopa.

²⁸ Satversmes tiesas tiesneša Jāņa Neimaņa atsevišķās domas lietā Nr. 2017-33-03 "Par Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumu Nr. 1268 "Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi" 3.¹ un 15. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam", 14. rindkopa. Pieejams: 2017-33-03_Atseviskas-domas_Neimanis.pdf (tiesa.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

²⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 02.12.2009. lēmums lietā Nr. SKC-927/2009 [nav publicēts].

apstrīdēt bērna izcelšanos ir personiska. Tā nepāriet uz mirušā mantiniekiem, bet viņa celto prasību mantinieki var turpināt. Arī tiesības apstrīdēt paternitātes atzīšanu ir personiskas tiesības, kas nepāriet uz mantiniekiem, taču mantiniekiem ir tiesības turpināt jau uzsāktu tiesvedību (CL 156. panta sestā daļa). Tātad jau pats likumdevējs ir pieļāvis atšķirīgu regulējumu atkarībā no tā, vai prasība ir vai nav celta.

Arī tiesu prakse ir atzinusi, ka, neskatoties uz likuma noteikumiem par personisku tiesību, ar šo tiesību apveltītās personas uzsāktu tiesvedību mantinieki var turpināt. CL 2103. pants paredz, ka uztura līgums izbeidzas pats no sevis ar uztura ņēmēja, bet ne devēja nāvi. *Saskaņā ar Civillikuma 2103. pantu uztura ņēmēja tiesības ir tīri personīgas, kas izpaužas tādējādi, ka personas nāve izbeidz līgumu, kas slēgts šīs personas labā*³⁰. Tomēr, tā kā CL 2105. pants cita starpā paredz nodotās mantas atprasišanu gadījumā, ja uztura līgums ir atcelts, tas savukārt nozīmē to, ka mantas atpakaļatdošanas prasījuma tiesības var pāriet uz uztura ņēmēja mantiniekiem. Tādējādi ir atzīts, ka *[t]iesība celt prasību par uztura līguma atcelšanu nepāriet uz mantinieku, jo tā ir personiska rakstura tiesība. Taču citāds stāvoklis ir tad, ja uztura ņēmējs dzīves laikā pats ierosinājis strīdu par uztura līguma atcelšanu. Šādā situācijā mantinieki saskaņā ar Civillikuma 703. pantu ir tiesīgi turpināt uztura ņēmēja iesāktu procesu*³¹.

No šiem diviem piemēriem ir secināms, ka arī tīri personīgas tiesības esamības gadījumā ir iespējama personas aizstāšana ar tās mantiniekiem, ja ar šo tiesību apveltītā persona ir cēlusi prasību tiesā līdz savai nāvei. Tāpēc būtu apsverams, vai šāds risinājums nebūtu piemērojams arī prasījumiem par morālā kaitējuma atlīdzinājumu, neaizmirstot arī Satversmes tiesas tiesnešu pausto, ka izņēmums no principa, ka prasībai sakarā ar personas veselībai un dzīvībai nodarīto kaitējumu ir tīri personisks raksturs, ir pietiekami svarīgs jautājums, lai to izšķirtu pats likumdevējs³².

Mantojuma masa kā juridiska persona

CL 383. pants nosaka – *[m]antojums ir juridiska persona. Mantojums var iegūt tiesības un uzņemties saistības*. Juridiskajā literatūrā ir atzīts, ka ar mantojuma atstājēja nāvi mantas kopība nepārstāj piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā, kļūstot par tiesību subjektu mantojuma atstājēja nāves brīdī uz likuma pamata, un ir patstāvīgs civiltiesiskās apgrozības subjekts, tai skaitā var būt arī par prasītāju un atbildētāju tiesā³³. Uzsverams, ka mantojuma masai juridiskā personība ir piešķirta no mantojuma atstājēja nāves brīža, bez speciālas nodibināšanas kārtības, uz likuma pamata. Turklāt mantojuma masas juridiskā personība nav atkarīga no tās pārstāvja esamības vai neesamības. Mantojuma masas pārstāvja funkcijas veic mantojuma masas aizgādnis, kurš iecelts saskaņā ar CL 660. un

³⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 28.08.2012. lēmums lietā Nr. SKC-1876/2012. Pieejams: Hronoloģiskā secībā (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

³¹ Turpat.

³² Satversmes tiesas tiesnešu Inetas Ziemeles un Sanitas Osipovas atsevišķās domas lietā Nr. 2017-33-03 "Par Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumu Nr. 1268 "Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi" 3.¹ un 15. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam", 9. lpp. Pieejams: 2017-33-03_Atseviskas_domas_Ziemele_Osipova.pdf (tiesa.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

³³ Krauze R. Komentārs CL 383. pantam. Grām.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 16., 17. lpp.

661. panta noteikumiem, vai arī testamenta izpildītājs saskaņā ar CL 622. pantu, ja tādu būs iecēlis mantojuma atstājējs un uzlicis mantojuma pārvaldīšanas pienākumu. [...] *testamenta izpildītājs tāpat kā aizgādnis uzskatāms par mantojuma pārstāvi*³⁴ un *testamenta izpildītājs pārvalda mantojumu līdz tam laikam, kad mantinieki mantojumu pieņem un pārņem arī savā valdījumā. Pārvaldīšanas pienākums, kas norādīts CL 622. pantā, apliecina testamenta izpildītāja tiesisko statusu kā mantojuma masas pilnvarnieka statusu*³⁵.

Civiltiesībās un civilprocesā mantojuma masas juridiskā personība un no tās izrietošās tiesības un saistības, domājams, nav apšaubāmas, bet administratīvajā procesā ir tikuši izteikti atšķirīgi viedokļi. Ir ticis atzīts, ka *[m]antojumam kā privāto tiesību juridiskai personai nepiemīt administratīvi procesuālā tiesībspēja, jo mantojumam juridiskās personas statuss ir piešķirts ar mērķi, lai mantojumā ietilpstošais mantas kopums nepārstātu piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā. Administratīvi tiesiskajās attiecībās ar iestādēm patstāvīgas tiesību vai tiesiskās intereses ir mantiniekiem vai mantojuma aizgādnim personiski, nevis mantojumam*³⁶. Nav apstrīdams juridiskajā literatūrā minētais, ka ar mantojuma atstājēja nāvi viņa mantas kopība nepārstāj piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā³⁷. Tomēr ir diskutabli vērtējams, vai tas automātiski nozīmē mantojuma masas kā juridiskas personas tiesību un pienākumu neesību citās tiesiskajās attiecībās, piemēram, administratīvi tiesiskajās. Ir jāatceras, ka, pirmkārt, likuma teksts (CL 383. pants) nesaista mantojuma juridisko personību ar kādām konkrētām tiesiskām attiecībām, vien imperatīvi noteic, ka mantojums ir juridiska persona. Otrkārt, *no Civillikuma 382. panta izriet viens no mantojuma tiesību pamatprincipiem – mantojuma atstājēja mantisko attiecību kontinuitātes princips, līdz ar ko nav pieļaujams, ka ar mantojuma atstājēja nāvi izbeigtos kādas viņa tiesības vai pienākumi, kas pēc savas tiesiskās dabas var tikt mantoti*³⁸. Tādējādi ir secināms, ka mantojumam juridiskā personība ir piešķirta, lai efektīvi nodrošinātu to tiesību un saistību aizsardzību un realizāciju, kuras pēc savas tiesiskās dabas var tikt mantotas, kā arī neradītu lielākus zaudējumus vai kādus papildu zaudējumus potenciālajiem mantiniekiem tāpēc, ka laikā līdz mantojuma pieņemšanai un iegūšanai (nereti tas ir salīdzinoši ilgs process) nav tikušas veiktas darbības, kas būtu obligāti nepieciešamas (piemēram, mantojumā ietilpstošā nekustamā īpašuma nodokļu maksājumi). Līdz ar to par pamatotu atzīstams secinājums, ka *mantojuma masa, kurai sūtīti maksāšanas paziņojumi, ir patstāvīga juridiskā persona, kas var iegūt tiesības un uzņemt saistības. Tādējādi mantojuma masa ir uzskatāma par administratīvo aktu – maksāšanas paziņojumu par 2009.–2012. gadu – adresāti un šo administratīvo procesu dalībnieci*³⁹.

³⁴ Krons M. Testamenta izpildītājs. Tieslietu Ministrijas Vēstneša Nr. 1 1940. g. atsevišķs novilkums, 154. lpp.

³⁵ Krauze R. Komentārs CL 622. pantam. Grām.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 172. lpp.

³⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 24.07.2009. lēmums lietā Nr. A42485408, SKA-594/2009. Pieejams: Hronoloģiskā secība (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

³⁷ Krauze R. Komentārs CL 383. pantam. Grām.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 16. lpp.

³⁸ Latvijas Republikas Senāts Civillietu departamenta 18.12.2018. spriedums lietā Nr. C73346818, SKC-1782/2018. Pieejams: Hronoloģiskā secībā (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

³⁹ Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 22.02.2019. lēmums lietā Nr. A420202416, SKA-637/2019. Pieejams: Hronoloģiskā secība (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

Mantojuma masas tiesību un pienākumu neatzišanai, pretēji paustajam⁴⁰, nebūtu arī pamats pamatoties uz Administratīvā procesa likuma⁴¹ 33. un 273. pantu. Kā Administratīvā procesa likumā (33. pants), tā arī Civilprocesa likumā⁴² (77. pants) ir paredzēta puses procesuālo tiesību pārņemšana gadījumā, ja viena no pusēm lietā izstājas, ar to saprotot arī fiziskas personas nāvi. Tāpat abi procesuālie likumi (attiecīgi 273. pants un 214. pants) paredz tiesas pienākumu apturēt tiesvedību lietā, ja mirusi fiziskā persona un apstrīdētā tiesiskā attiecība pieļauj tiesību pārņemšanu. Secināms, ka normatīvie akti paredz identisku rīcību situācijā, kad mirusi fiziskā persona, kā administratīvā procesā, tā civilprocesā. Nenoliedzami, ka parasti fiziskas personas nāves gadījumā ar viņa tiesību un saistību pārņēmēju tiek saprasts mantinieks, taču CL 383. pants, piešķirot juridisko personību mantojuma masai, kā primāro mantojuma atstājēja tiesību un saistību pārņēmēju ir paredzējis mantojuma masu. Turklāt arī šādā gadījumā var būt nepieciešama tiesvedības apturēšana, jo ir gan uzsākama mantojuma lieta, gan nodibināma aizgādība mantojumam, gan arī ieceļams aizgādnis. Līdz ar to nav nekāda pamata uzskatīt, ka Administratīvā procesa regulējums varētu būt atšķirīgs no Civilprocesa regulējuma, un tādējādi no procesuālā viedokļa mantojuma atstājēja aizstāšana ar viņa mantojuma masu ir iespējama kā civilprocesā, tā arī administratīvajā procesā.

Secinājumi

1. Iegūstot mantojumu, viss tālāk nododamo tiesību un saistību kopums pāriet uz mantinieku, un mantinieks kā universālsukcesors to iegūst mantojuma pieņemšanas rezultātā.
2. Ir atzīts, ka prasījums par ārstēšanās izdevumu un zaudējumu piedziņu ietilpst atstātā mantojuma masā un šajā prasības daļā ir pieļaujama puses procesuālo tiesību pārņemšana, savukārt atlīdzībai par morālā kaitējuma piedziņu ir tīri personisks raksturs, kas neietilpst atstātajā mantojuma masā. Taču domājams, ka likumam atbilstošs, bet vienlaikus arī taisnīgāks risinājums būtu, atzīstot, ka tiesība uz morālā kaitējuma atlīdzinājumu ir personiska tiesība, kas nepāriet mantojumā, taču aizskartās personas celto prasību viņa nāves gadījumā mantiņieki var turpināt.
3. Mantojums kā kopība ir juridiska persona uz likuma pamata, un nav pamata uzskatīt, ka mantojuma masai varētu būt atšķirīgs tiesību un pienākumu apjoms civiltiesiskajās un administratīvi tiesiskajās attiecībās. Fiziskas personas nāves gadījumā procesuālās normas pieļauj personas aizstāšanu ar tās tiesību un saistību pārņēmēju, kas primāri ir mirušās personas mantojuma masa. Vienīgais kritērijs, kas ir pārbaudāms, – vai apstrīdētā tiesiskā attiecība pieļauj tiesību pārņemšanu.

⁴⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 14.07.2009. lēmums lietā Nr. A42485408, SKA-594/2009 12. rindkopa. Pieejams: Hronoloģiskā secība (at.gov.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

⁴¹ Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieejams: Administratīvā procesa likums (likumi.lv) [aplūkots 21.03.2021.].

⁴² Civilprocesa likums: LV likums. Pieejams: Civilprocesa likums (likumi.lv) [aplūkots 21.03.2021.].